

ЗМІСТ

Вступ	7
<i>Розділ 1</i> Три сили	9
<i>Розділ 2</i> Хто в Америці успішний?	30
<i>Розділ 3</i> Відчуття вищості	58
<i>Розділ 4</i> Загроженість	80
<i>Розділ 5</i> Контроль імпульсів	107
<i>Розділ 6</i> Зворотний бік Трьох сил	132
<i>Розділ 7</i> IQ, інституції та висхідна мобільність	151
<i>Розділ 8</i> Америка	178
Подяки	203
Примітки	205

ВСТУП

Одна з одвічних загадок людства — чому декому, попри не надто перспективне походження, вдається піднятися на величезні висоти, а інші, маючи на позір такі самі здібності за собою й такі самі перешкоди перед собою, взагалі нічого не досягають.

Наша книжка — саме про це старе як світ питання. Ми писали її з надією, що читачі зможуть винести з неї краще розуміння світу, в якому ми живемо. Світу, в якому окремі особистості й групи досягають значно більше за інших — у вимірах багатства, соціального статусу й інших загальноприйнятих показників успіху.

Початковий задум цієї книжки парадоксальний: успішним людям притаманно усвідомлювати водночас і свою вищість, і недоладність. Певні групи посилюють у своїх членах це відчуття, і вони є напрочуд успішними. Таке неймовірне поєднання рис належить до потужної культурної спадщини, що генерує драйв. Він полягає у потребі самоствердження, що змушує людей систематично відмовлятися від миттєвої винагороди заради майбутніх досягнень. Наснажуючи своїх учасників саме таким драйвом, групи отримують особливі переваги в Америці, позаяк сучасна американська культура сповідує зовсім іншу ідею: приймати себе такими, якими ми є, та жити тут і зараз.

У цій книжці поєднано досвід і знання із двох дуже різних сфер. Співавторка упродовж майже двадцяти років писала про успішні етнічні меншини у всьому світі: від Південно-Східної Азії й Африки до колишнього Радянського Союзу. Співатор широко висвітлював те, як бажання жити-тут-і-зараз чимраз ширше охоплювало сучасну західну культуру, особливо в Америці, підважуючи здатність країни жити заради майбутнього. США не завжди були такими. Насправді, як ми продемонструємо, Конституція вимагає від американських громадян значно більшого.

У певних груп у США набагато вищі досягнення порівняно з іншими — у вимірах доходів, кар'єри, академічних результатів і т. ін. Однак говорити про це складно, бо ця тема расово заангажована. Іронія ж полягає в тому, що наявні факти розвінчують расистські стереотипи. У Сполучених Штатах деякі темношкірі та латиноамериканські групи значно перевершують численні білі й азійські. Ба більше, зауважено виразну криву успіху — він зазвичай розпорощується у третьому поколінні іммігрантських спільнот. І це руйнує ідею про вроджені групові особливості й підважує всю концепцію «виняткових груп».

У цій книжці подано новий погляд на успіх — його приховані двигуни, внутрішню динаміку й ціну. Платити за нього доводиться дорого, іноді навіть здоров'ям. Однак якщо правильно зрозуміти й опанувати описану тут концепцію трьох культурних рис, вона стає джерелом розширення можливостей, понад якесь окреме визначення успіху. Ми продемонструємо, що Три сили можуть стати сходами до неабияких досягнень, зокрема й тих, що полягають не в самозбагаченні, а в служінні іншим.

Насправді, Три сили доступні будь-кому. Це сукупність цінностей і переконань, звичок і вмінь. Індивіди будь-якого походження здатні інтегрувати їх у власне життя або життя своїх дітей, і це надасть можливостей досягти того успіху, який вони самі для себе визначають.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ТРИ СИЛИ

Існує начебто взагалі неамериканський факт про сучасну Америку — окремі групи суттєво перевершують інші. Деякі із найуспішніших груп в американському суспільстві вас не здивують, а інші навпаки.

Що спільного в людей, які обіймали або обіймають посади фінансових і генеральних директорів¹ American Express, Black & Decker, Citigroup, Dell, Fisher-Price, Deloitte, JetBlue, Marriott International, Sears, Roebuck, Skullcandy, Sam's Club і Madison Square Garden? Усі вони — віряни Церкви Ісуса Христа святих останніх днів. У 1980 році на Уолл-стріт² важко було зустріти мормона, а нині вони стали чільними гравцями у радах директорів великих корпорацій, в інвестиційних фірмах і бізнес-школах.

Мормони не єдина група, яка постала нізвідки. Останнім часом було опубліковано багато матеріалів про занепад висхідної соціальної мобільності³ в Америці. Нам говорять, що добробут народжених після 1960 року американців зумовлений переважно тим, чого досягли їхні батьки. Можливо, загалом це правда, але американська мрія, зокрема її старомодна версія, де описано мільйонерів із нетрів, не втратила своїх позицій⁴, особливо серед іммігрантів*.

Після 1959 року сотні тисяч кубинців перекочували в Маямі, здебільшого прибуваючи туди без засобів до існування⁶. Їх зустріли ворожо: на будинках, які здавалися в оренду, часто можна було побачити таблички «СОБАКАМ І КУБИНЦЯМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО»⁷. Вони тіснилися у малень-

---

* Хоча це й рідко згадується у пресі, але дослідження, які нібито свідчать про занепад висхідної соціальної мобільності в Америці, відверто оминають іммігрантів і їхніх дітей. Ба більше, кажучи про смерть висхідної мобільності у США, найчастіше посилаються на дослідження, здійснене фундацією Рев. А в ньому прямо сказано, що результати не стосуються «іммігрантських родин»⁵ — для них «американська мрія жива і актуальна».

ких помешканнях і наймалися мити посуд, мести подвір'я і збирати помідори⁸. Ці кубинські вигнанці разом зі своїми дітьми допомогли перетворити сонне місто Маямі⁹ на один із найжвавіших ділових центрів Америки. Станом на 1990 рік відсоток народжених у США американців кубинського походження із річним доходом домашнього господарства понад 50 тисяч доларів удвічі перевищував відповідний відсоток англо-американців¹⁰ із таким самим доходом. Кубинці становлять лише 4% латиноамериканського населення США. У 2002 році серед десяти найбагатших латиноамериканців налічувалося п'ять кубинців¹¹, і нині вони — порівняно із латиноамериканцями у США загалом — у два з половиною рази частіше отримують понад 200 тисяч доларів на рік¹².

У 2004 році два професори-афроамериканці з Гарварду зчинили великий галас заявою¹³, що переважну частину темношкірих студентів університету — ледве не дві третини — становлять іммігранти або діти іммігрантів (а не нащадки афроамериканських родин, які живуть в Америці впродовж багатьох поколінь). Переселенці з багатьох вест-індських й африканських країн¹⁴, як-от: Ямайка, Гаїті, Гана, Ефіопія та Ліберія — стрімко сходять щаблями американської вищої освіти, однак найвизначніші результати належать нігерійцям. Вони походять переважно із працьовитих, інколи дуже бідних, іммігрантських родин і становлять лише 0,7% темношкірого населення Америки¹⁵. Та цей відсоток зростає вдесятеро в найпрестижніших університетах і професійно-технічних училищах, якщо порівнювати нігерійців¹⁶ з іншими групами темношкірих студентів США. Академічні досягнення цілком передбачувано перетворюються на економічні. Американці нігерійського походження вже зараз суттєво переважають¹⁷ в інвестиційних банках на Уолл-стріт і найавторитетніших юридичних компаніях.

Безумовно, визначення, хто в Америці є успішним, залежить від розуміння успіху. Зустрічаються люди, для яких найуспішніше життя — це творити добро. Є й інші, хто присвячує його Богу. Для Сократа, наприклад, багатство і здобутки — лише фальшиві подоби успіху, і життя потрібно пізнати, щоб варто було ним жити¹⁸. Та в сучасних економічних системах добро, побожність і самоусвідомлення не винагороджуються. Оповідь про причини цього можна розтягнути на цілу бібліотеку або звести до сухих законів попиту й пропозиції. Олівер Уенделл Холмс-старший

говорив про успіх «у приземленому сенсі»¹⁹ як про «гроші і статус» (а потім давав поради щодо їх здобуття). Далі ми ще розглянемо, яку ціну потрібно заплатити за такий успіх і яким вузьким є це визначення. Однак нікуди не подінешся від запитання: чому одні спільноти досягають висот у цьому, приземленому, сенсі, а інші – ні? І чому деякі групи дуже вирізняються на тлі інших?

З усіх відображених у переписі населення етнічних груп в американців індійського походження найвищі доходи²⁰ – майже вдвічі більші за середні показники в країні. Китайці, іранці та ліванці²¹ відстають, але не набагато. Університети Ліги плюща* нині заповнили вихідці зі Східної Азії²². Тож їх називають «новими євреями»²³, і проти них, на думку багатьох неупереджених спостерігачів, введено негласне квотування. Варто наголосити, що навіть діти бідних і неосвічених східноазійських іммігрантів²⁴ – китайських швачок, корейських бакалійників, в'єтнамських біженців – навчаються краще за своїх білих американських однолітків і суттєво випереджають представників інших етнічних меншин.

А тим часом самі євреї продовжують збирати непропорційно рясний, з огляду на малу частку цієї етнічної меншини, врожай Нобелівських²⁵ і Пулітцерівських²⁶ премій, нагород** «Тоні»²⁷ та мільярдів із хедж-фондів²⁸. За результатами загальнонаціонального дослідження, яке охоплювало молодь і людей середнього віку, в 2004 році середній річний дохід американської родини становив 99 500 доларів США. Серед респондентів-євреїв він сягав 443 000 доларів США²⁹. У 2009 році до списку п'ятдесяти найбагатших американців за версією журналу *Forbes* увійшли двадцять євреїв, хоча вони становлять лише 1,7% населення США, а серед чотирьохсот найбагатших американців – євреїв понад третина³⁰.

Також різні групи можуть переживати стрімкі спади. На початку ХХ століття, коли Макс Вебер писав свою класичну працю «Протестантська

---

* Ліга плюща (англ. Ivy League) – асоціація найстаріших вищих навчальних закладів США. До неї входять Гарвардський університет, Єльський університет, Колумбійський університет, Принстонський університет, Пенсильванський університет, Корнельський університет, Дартмутський коледж, Браунський університет. Висока якість освіти дає змогу студентам відчувати свою приналежність до соціальної еліти. – *Прим. ред.*

** Нагорода «Тоні» (англ. Tony Award) – найпрестижніша театральна нагорода у США, яку щорічно вручають за досягнення в галузі театального мистецтва. Її важливість і престиж для театального світу ототожнюється з премією «Оскар» для кіноіндустрії. – *Прим. ред.*

етика і дух капіталізму», в американській економіці ще панували протестанти³¹. Нині рівень добробуту американських протестантів нижчий за середній, а походження з родини євангелістів або протестантів-фундаменталістів корелює з низхідною економічною мобільністю³².

* * *

Ця книжка розповідає про злети і падіння груп. Ми обстоюємо тезу про те, що коли в культурі певної групи об'єднуються три виразні сили, то вони надають їй надпотужного поштовху до успіху. На жаль, є в цій історії й темний бік. Підштовхуючи до успіху, ці сили є носями глибоких патологій, тому в книжці з-поміж іншого описано також і їх.

Виявляється, що, попри всю свою строкатість, винятково успішні в Америці групи мають три спільні культурні особливості, кожна з яких суперечить наріжним догмам сучасного американського мислення. Нам не вдалося дібрати менш загрозливого слова, тому назовемо їх «Трьома силами». До них належать:

1. Відчуття вищості. Цей компонент Трьох сил визначити найлегше, адже йдеться про глибоко закорінену віру в унікальність, винятковість або вищість вашої групи. Ця віра може живитися з найрізноманітніших джерел. Наприклад, релігії, як у мормонів³³. Або віра може корінитися в оповіді про велич історії³⁴ та цивілізації вашого народу, як в іранців чи китайців. Вона може ґрунтуватися на тонкощах соціальної ідентифікації, про які більшість американців навіть ніколи не чули, як-от походження з «духовної» касты брахманів³⁵ (як у деяких американців індійського походження) або приналежність до народу іґбо³⁶, відомого своєю діловою зарадністю (як у багатьох іммігрантів з Нігерії). Або можливе поєднання кількох чинників. Ще під час першого у своєму житті Седер Песах єврейські діти чують, що євреї — «обраний» народ³⁷. Згодом їм пояснять, що євреї — народ моралі, закону³⁸ й інтелекту; народ тих, хто вміє виживати.

Важлива ознака відчуття вищості полягає в тому, що воно неетичне з погляду мейнстримного ліберального мислення, яке вчить нас уникати думки, нібито якась людина або чиясь життя кращі за інші. Усі рівні між собою. Якщо про вищість особистості говорити просто не прийнятно, то розмови про вищість цілої групи — взагалі табу. Ідеї про вищість

певної спільноти — це суть расизму, колоніалізму, імперіалізму, нацизму. А все ж усі винятково успішні в Америці групи плекають свою віру у власну вищість.

2. Загроженість. Ми використовуємо термін «загроженість», маючи на увазі різновид невдоволення — тобто невпевненості у своєму місці та цінності для суспільства, відчуття або занепокоєння, що ви чи ваші здобутки у певному сутнісному сенсі недостатньо хороші. Загроженість може набувати різних форм: враження, що на тебе дивляться зверхньо, передчуття загрози, відчуття власної неадекватності, страху втратити те, що маєш. Кожна людина по-своєму почувається загроженою, та окремим групам це відчуття притаманніше за інших. Іммігрант майже за визначенням перебуває у слабкій позиції, переживаючи глибоку економічну і соціальну невлаштованість, не маючи певності, що вдасться забезпечити себе і заробити на гідне життя для своїх дітей³⁹.

Ще одне табу — говорити про те, що ця загроженість — необхідний важіль успіху. Це немов насмішка над усіма традиційними положеннями сучасної популярної психології та психотерапії. Відчуття власної неадекватності — офіційно визнаний симптом⁴⁰ для діагностування розладу особистості. Якщо ви почуваєтеся загрожено — у глибині душі ви не вважаєте себе достатньо добрим, — то вам бракує самоповаги, а якщо вам бракує самоповаги, то ви жодним чином не рухаєтеся до успіху. Навпаки, можливо, вам потрібна терапія. А батьків, які навмисне прищеплюють своїм дітям відчуття загроженості, взагалі піддають анафемі. Однак кожна із найуспішніших груп в Америці просякнута цим відчуттям загроженості, і вона прагне — свідомо чи несвідомо — підживлювати його.

Зверніть увагу на величезне напруження між загроженістю й відчуттям вищості. Важко уявити людей, які почуваються загроженими і водночас переконані у своїй богообраності або вищості. А втім саме це напружене, хитке поєднання, як ми побачимо згодом, надає Трьом силам стійкості.

3. Контроль імпульсів. Ми використовуватимемо цей термін у значенні здатності протистояти спокусі, особливо спокусі відступити перед труднощами або облишити складне завдання замість виконувати його далі. Без контролю над імпульсами не змогло б існувати жодне суспільство.

За Фройдом⁴¹, цивілізація, можливо, розпочалася з придушення первинних сексуальних й агресивних інстинктів. Однак у контексті порівняно поблажливої Америки деякі групи вочевидь приділяють більше уваги контролю імпульсів, ніж інші.

Контроль імпульсів також перебуває у явній опозиції до самої сутності сучасної культури. Цей термін одразу викликає безліч негативних асоціацій — «контрол-фріки»^{*}; люди, яких занадто контролюють чи які самі надміру контролюють інших; ті, хто не може поводитися спонтанно і насолоджуватися життям. Контролюючи свої імпульси, особи живуть не в теперішньому часі, а імператив сучасної культури — жити теперішнім. Численні книжки і фільми для гарного самопочуття навчають жити-тут-і-зараз, знайомлячи із засобами подолання стриманості й скутості. Контроль імпульсів — це для дорослих, а не для молоді, а сучасна культура передусім молодіжна⁴².

Ми дедалі менше шануємо старість і намагаємося стирати зі свого обличчя найменші її ознаки, а отже, дедалі більше романтизуємо дитинство, уявляючи його як час, сповнений безмежного щастя. Тому й чимраз сильніше боїмося отруїти це щастя надмірними примусами, вимогами або дисципліною. Натомість усі без винятку найуспішніші групи в Америці зовсім інакше сприймають дитинство і контроль імпульсів загалом, прищеплюючи дисципліну з найменшого віку, або принаймні вони це практикують у часи свого найвищого підйому.

Позаяк усі три компоненти Трьох сил достоту суперечать сучасній американській культурі, логічно, що всі успішні групи в Америці так чи так є аутсайдерами. Окрім того, має сенс, що дуже багато іммігрантських спільнот слугують простором для виняткової висхідної мобільності у дедалі стратифікованішій американській економіці. Парадоксальним чином у сучасній Америці виграє та група, яка не обманює себе — або ще не встигла обманути себе — мейнстримними принципами ліберальної Америки після шістдесятих років.

---

* «Контрол-фріки» (англ. «control freaks») — неформальний термін психології; так називають людей із нав'язливим прагненням керувати всім, що відбувається навколо. — *Прим. ред.*

* * *

Чому Три сили є таким потужним двигуном успіху для групи? Усе починається з драйву, що його генерує неймовірна взаємодія двох перших компонентів Трьох сил.

Може здатися, що відчуття вищості та загроженість є взаємовиключними характеристиками, тому їм було би важко співіснувати в одній особистості. Саме в цьому й полягає суть: таке поєднання справді є незвичним і нестабільним. Однак це злиття вищості із загроженістю є підмурівком кожної культури Трьох сил, і саме воно здатне викликати за давнене почуття образи, що спонукає прагнути успіху і визнання.

Євреї відчували подібне приниження упродовж фактично всієї своєї історії, або принаймні відколи, придушивши повстання Бар-Кохби, Адріан поставив мармурову свиню⁴³ на тому місці, де був Єрусалимський храм. Бідолах-євреїв, які на початку ХХ століття мільйонами прибували до Америки зі Східної Європи, не лише гої, а й інші, німецькі, євреї⁴⁴ сприймали як брудних нелюдів. Здавалося, як сформулював це один автор, що єврейські іммігранти «немовби несуть на собі тавро колективної затаєної образи»⁴⁵. Те саме можна сказати і про наступне покоління: такі люди, як-от Альфред Казін, Норман Мейлер, Делмор Шварц, Сол Беллоу, Клемент Грінберг, Норман Подгорець разом з багатьма іншими нью-йоркськими інтелектуалами зростали ізольовано від антисемітських бастионів освіти і культури, але перетворилися на знаних критиків американського суспільства⁴⁶.

Це відчуття несправедливої образи, ця ментальність «я їм покажу» — особливість Трьох сил і водночас вибухонебезпечний наслідок зіткнення відчуття вищості із суспільством, що не визнає цієї вищості. Цікаво, наскільки поширеною є ця динаміка серед іммігрантських груп: сповнена величезної етноцентричної гордості меншина раптом виявляє, що у Сполучених Штатах її не шанують і навіть зневажають. Зрештою породжується відчуття, близьке до обурення, а обурення, як писав Ніцше⁴⁷, — один із найвизначніших рушійних важелів світу.

Особливо значний поштовх дає падіння статусу. Зазвичай іммігранти у Сполучених Штатах видираються вгору економічною драбиною, досягаючи вищого рівня життя⁴⁸. Однак іноді вони отримують абсолютно

інший досвід: стрімке падіння статусу, втрату багатства або престижу — і це сприймається особливо болісно, коли нове суспільство взагалі не знає, якими шанованими вони були раніше⁴⁹. Декілька найуспішніших в Америці іммігрантських груп постраждали від цього додаткового подразника. Як ми продемонструємо далі, яскравим прикладом схожих ситуацій є кубинські біженці, а також американці іранського походження.

Вищість і загроженість можуть поєднуватися та продукувати драйв в інший, але так само спонукальний до дії спосіб: генеруючи нестримне, інколи болісне бажання ствердитися — не у світі, а у власній родині.

У багатьох китайських, корейських й індійських іммігрантських родин батьки вимагають від дітей дуже високих академічних результатів⁵⁰ («Чому лише 99 балів?»). Підґрунтям для цих вимог слугує глибока переконаність у власній вищості («ми знаємо, що ти можеш бути найкращим») і болісна думка про нинішню невідповідність («але поки що ти навіть не наблизився до цього»). Частими є порівняння з двоюрідним братом Х⁵¹, який щойно закінчив школу з найвищими балами в класі, або чиєюсь донькою, яка вступила до Гарварду. Це трапляється в родині і з великим, і з малим достатком⁵².

До того ж у багатьох східно-азійських іммігрантських родин батьки говорять дітям, що їхній провал — наприклад, оцінка В+* — осоромить усю родину. Як пояснила матір-американка тайванського походження під час нещодавно проведеного дослідження, «у китайських родин особисті академічні досягнення дитини — цінність і гордість усєї родини... Якщо ти добре навчаєшся, ти прославляєш родину і не втрачаєш власне обличчя. Велике значення надають тому, щоб дитина добре вчилася задля родини. Усе починається ще з дитсадка»⁵³.

Можливо, випадок іммігрантів зі Східної Азії найвиразніший, але феномен надмірних батьківських очікувань з однаковим подвійним меседжем вищості та невідповідності трапляється серед багатьох таких спільнот. Шістдесят років тому Альфред Казін писав: «Від мене очікували, що я досягну висот — не лише заради себе самого⁵⁴, а й заради [моїх батьків], щоб

---

* Хоча й некоректно порівнювати американську й українську системи оцінювання знань, та для загального уявлення потрібно зазначити, що американська оцінка В+ приблизно відповідає 9 балам за новою шкалою (впровадженою в українській середній школі у 2000 році) або оцінці 4+ за старою шкалою (існувала до 2000 року). — *Прим. ред.*

позбавити їх одвічної тривоги, яка отруювала їхнє існування». У єврейських іммігрантів, сусідів Казіна, «варто було дитині отримати В⁵⁵ за тест чи письмову роботу — це оплакувала ціла родина». Така динаміка в різних формах відтворюється майже у кожній культурі Трьох сил, створюючи величезний тиск і підштовхуючи до успіху. Результатом можуть стати занепокоєння і страждання, але також драйв і визначні досягнення.

* * *

Позаяк ми використовуємо такі терміни, як «східно-азійські батьки», то потрібно зупинитися на культурних узагальненнях і стереотипах, перш ніж рухатися далі. Кожне подане у цій книжці твердження про економічні здобутки чи визначальні культурні переконання якоїсь спільноти ґрунтується на вагомих доказах: емпіричній, історичній чи соціологічній інформації (джерела подано у примітках). Однак коли між групами простежуються відмінності, ми вказуємо на них. Наприклад, простим статистичним фактом є те, що підлітки-мормони не настільки схильні вживати алкоголь⁵⁶ і займатися дошлюбним сексом, як інші американські підлітки. Звісно, завжди існують винятки. Однак якби винятки не давали нам побачити — або змушували замовчувати — відмінності між групами, то ми не могли би зрозуміти світ, в якому живемо.

Групові узагальнення переростають в агресивні стереотипи, коли вони неправдиві, ненависні або автоматично застосовуються до кожного її члена. Жодна спільнота і жодна культура не є монолітними. Навіть у такій «успішній» — з високим рівнем заробітної платні — групі, як американці індійського походження налічується двісті тисяч людей, що живуть у бідності⁵⁷. Крім того, всередині кожної культури є бунтівні субкультури. Завжди є люди, що відкидають цінності, за якими їх виховували. Однак від цього культури не стають менш реальними чи менш могутніми. «Дозвольте мені коротко викласти свої почуття⁵⁸ щодо азійських цінностей, — пише провокативний автор Уеслі Янг. — До біса шанування батьків. До біса вигризання оцінок зубами. До біса масовий психоз щодо Ліги плюща. До біса шанування влади. До біса скромність і наполегливу працю. До біса гармонію в стосунках. До біса жертви заради майбутнього». Незалежно від того, чи плекає певна особа своє культурне коріння,

чи біжить від нього, воно нікуди не зникає і не втрачає ані ваги, ані формотворчого впливу.

* * *

Повертаємося до механізму дії Трьох сил: поєднання вищості й загроженості породжує драйв (принаймні, ми постараємося показати це в книжці), та для успіху самого лише драйву недостатньо. Насправді метафора драйву оманлива, позаяк викликає асоціації з авто і широким шосе, де людині для досягнення висот достатньо заправити повний бак і тримати ногу на педалі газу. Звертаючись до іншого типу метафор, можна сказати, що життя схоже на бій проти каміння і стріл несамовитої долі, проти системи, яка невпинно прибиває нас до землі, проти майже непереборного бажання все кинути.

На певному етапі життя практично всі постають перед перешкодами, нещастями і розчаруваннями. Драйв — це наступ, але успіх потребує чогось значно більшого.

Один із найвидагніших шахістів у історії часто говорив про іншого великого гравця: «Він ніколи не стане чемпіоном світу, бо не має терпіння годинами пересиджувати найважчі позиції»⁵⁹. Три сили не лише сповнюють драйвом. Вони ще й озброюють — витривалістю, стійкістю, здатністю терпіти, умінням витримати удар і піднятися після нього.

Почасти, власне, відчуття вищості має такий ефект, даючи надзвичайно потужну психологічну зброю меншинам, які постійно наражаються на ворожість та упередження⁶⁰. Протиставляти етноцентризм більшості власному етноцентризму — поширена серед успішних меншин стратегія. Бенджамін Дізраелі у такий спосіб боровся із британським антисемітизмом. «Так, я єврей, — відсік він расистський випад у Палаті громад, — коли предки вельмишановного джентльмена були ще неотесаними дикунами на нікому не відомому острові, мої вже правила богослужіння у Храмі Соломона»⁶¹.

Однак набагато потужнішою є взаємодія між відчуттям вищості й контролем імпульсів: віра в те, що досягнути вищості вдасться завдяки контролю над імпульсами, допоможе запустити самовідтворювальний цикл тренування дедалі стійкішої витривалості. Відчуття вищості,

вбудоване навколо контролю імпульсів, може бути дуже сильним. Людина з таким відчуттям охоче демонструє і тренує свій самоконтроль задля досягнення якоїсь важкодоступної мети. Що більшу самопожертву або тягар вона здатна витримати, то досконалішою вона почувається і тому швидше наважиться на суттєвіші самообмежувальні дії в майбутньому, а це змістовніше підживлює відчуття вищості. У такий спосіб формується здатність витримувати випробування – підвищений рівень стійкості, витривалості або наполегливості⁶².

Така динаміка – ще одна особливість Трьох сил. Успішні іммігрантські меншини в Америці майже завжди вбудовують контроль імпульсів у своє відчуття вищості. Вони схильні вірити (можливо, тому що так і є), що в змозі подолати більше перешкод і працювати довше, ніж того хочуть середньостатистичні американці⁶³. Цю здатність вони вважають чесною і додають її як предмет гордості до своєї ідентичності, а потім намагаються – часто доволі ефективно – прищепити її своїм дітям.

Однак цей феномен не є суто іммігрантським. Мормони також будують власне відчуття вищості на дисципліні, поміркованості і випробуваннях, яких вони зазнають під час місії (зазвичай це дворічна робота із залучення нових вірян у призначеному місці – будь-де від Клівленда до Королівства Тонга). Варто зазначити, що тут контроль імпульсів знову вважається чесною – моральною, духовною й особистісною. Він сам собою праведний і викликає захоплення. Під час місії⁶⁴ мормони мусять відмовитися від побачень, перегляду фільмів, читання журналів і слухання поп-музики. Їм дозволено надсилати електронні повідомлення один раз на тиждень, але тільки з громадських місць, а не з власного помешкання. Телефонувати додому вони можуть лише на Різдво і День матері. Доки інші вісімнадцятирічні американці поринають у вир безпробудного пияцтва, що процвітає в університетських кампусах⁶⁵, мормони працюють десять-чотирнадцять годин на день шість днів на тиждень. Одягнені у білу сорочку із краваткою або охайну спідницю, вони невтомно стукають у двері, постійно отримують відмови, а часто й кпини.

Сама здатність витримувати випробування не має нічого спільного із економічною вигодою чи буденним успіхом. Вона може полягати й у вдяганні волосяниць, і в кафкіанському голодуванні художників. Та коли здатність витримувати випробування підкріплено вмотивованими